 <https://doi.org/10.30563/turklad.1073989>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by

programında bu makale taranmıştır

Makale Bilgisi / Article information

Makale Türü / Article types : Araştırma Makalesi / Research article
Geliş Tarihi / Received date : 15.02.2022
Kabul Tarihi / Accepted date : 14.04.2022
Yayın Tarihi / Date published : 20.06.2022

Atıf / Citation

Özer, O. (2022). Bir Baytar-Nâme Kitabı Olarak Esb-Nâme’de Geçen At Ve Atçılık İle İlgili Terimler. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi / International Journal of Turkic Dialects (TÜRK LAD)*. 6. Cilt, 1 Sayı, 121-138.

BİR BAYTAR-NÂME KİTABI OLARAK ESb-NÂME’DE GEÇEN AT VE ATÇILIK İLE İLGİLİ TERİMLER

The terms related to horse and equestrianism in Esb-Name as a horse-leechery book
OSMAN ÖZER*

Öz

Ali el-Mağribî’nin Esb-nâme adlı eserinde yer alan at ve atçılık ile ilgili terimleri ortaya koymak ve değerlendirmek amacıyla adı geçen eserin Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan nüshası incelenmiştir.

Arap alfabesi ile yazılmış eser Latin esaslı Türk alfabesine çevrilerek, incelenmiş; bu eserde yer alan at ve atçılık ile ilgili terimler saptanarak kısa bir sözlük halinde verilmiştir.

Baytarnameler sadece veterinerlik tarihi açısından değil, dil ve kültür bakımından da önemli eserlerdir. Türkçe at ve atçılık terminolojisinin oluşturulması süreci, tarihi dönemlerde yazılmış olan eserlerde yer alan at ve atçılık ile ilgili terimlerinin ayrıntılı olarak karşılaştırılması mümkün olabilecektir.

Esb-nâme içerik itibarıyla, Türk dili ve kültürü tarihine ışık tutacak, at ve atçılıkla ilgili kelime hazinesine katkı verecek nitelikte bir eserdir. Bu çalışma giriş, sözlük ve sonuç olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ali el-Mağribî, Baytâr-Nâme, Esb-Nâme, Atçılık, Veterinerlik

Abstract

In order to reveal and to evaluate the terms related to horse and equestrianism in Ali el-Mağribî’s Esb-nâme the copy of the aforementioned work in the Süleymaniye Library was examined.

The work written in the Arabic alphabet was translated into the Latin-based Turkish alphabet and analyzed. The terms related to horse and equestrian in this work have been

*Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bingöl/TÜRKİYE.
E-mail: osmanaga@gmail.com

 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3648-0443>.

determined and given as a short dictionary. Veterinary notes are important works not only in terms of veterinary history, but also in terms of language and culture.

The process of creating Turkish horse and equestrianism terminology will be possible by comparing the terms related to horse and equestrianism in the works written in historical periods in detail.

Esb-nāme, in terms of content, is a work that will shed light on the history of Turkish language and culture and contribute to the vocabulary related to horses and equestrianism.

This study consists of three parts: introduction, dictionary and conclusion.

Keywords: Ali El-Mağribi, Baytār-Nāme, Esb-Nāme, Equestrianism, Veterinary Medicine

Giriş

Atlar, insanlığın var oluşundan beri yanında olan, âdeta birbirleri için yaratılmış olan asil ve mübarek hayvanlardır. Dünyanın bütün kültürlerinde de var olan ve her kültür ve medeniyette hakettiği asıl değeri bulan bu hayvanlar, Türk kültürü içerisinde daha da önemli bir yere sahiptir. Türk kültüründe atın önemli bir yeri olduğunu Göktürk Kitabeleri'nden itibaren yazılı belgelerimizde görmekteyiz (Ucar, 2013b: 3). Kuş kanadıyla Türkmen atıyla yaratıldı. Atlardan indik, piyadeler olduk; yönümüzü ve donumuzu (renklerimizizi) kaybettik (Bergen, 2018: 232).

At, Türklerin günlük yaşamında tarih boyunca en önemli unsurlardan biri olmuştur. Bununla beraber atların bakımı, yetiştirilmesi ve hastalıklarına bağlı olarak baytarlık da gelişmiştir. Bu gelişmeye paralel at, atçılıkla ve tababetle ilgili zengin bir dil malzemesinin olması beklenir. Ancak bu beklentinin aksine günümüze pek fazla eser gelmemiş ve birkaç çalışmanın dışında da incelenmemiştir.

İslam medeniyetinde *baytārname* adı verilen eserler evcil hayvanların hastalık tedavileri hakkında yazılmış tıp kitaplarıdır. Söz konusu eserler, umumiyetle atçılık ve binicilik eğitimi ile atların hastalık ve tedavileri üzerine kaleme alınmışlardır (Şen 2017: 149). Bu tür eserlere *baytār-nāme* ismiyle birlikte *esb-nāme*, *kitabü'l-hayl*, *hayl-nāme* gibi isimler de verilmiştir.

Çalışmanın konusu 'Alī el-Mağribī'nin Esb-nāme isimli eseridir. Eser Süleymaniye Kütüphanesi Esat Efendi Bölümünde 2/2458'de kayıtlı, 166x110-96x51 mm ölçüsünde 13 satır 90 varaktan oluşmuştur. Nestalik yazıyla yazılmış eserin hemen hemen her sayfasında metni açıklayıcı, aynı kalemde çıktığı anlaşılan der-kenarlar yazılıdır. Eserin yazarı Ali bin el-Arabî şeklinde yanlış şekilde kayda geçirilmiştir.

fer'un min kitābehi ve taḥrīru mü'ellifihu el-faḳīr 'Alī el-Mağribī (90a/13) el-müderriş yevmeizin bi-medreseti ipek fī rüm eli sene 975 ibaresinden anlaşılacağı üzere eserin İpek medresesinde Hicri 975 (1567-68) yılında yazıldığı anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyıla kadarki eğitim kurumlarını medreseler ve sıbyan mektepleri oluşturmaktaydı. (Ahmetaj 2015: 267). İpek sancağında 1893-94 yılındaki kayıtlara göre 54 ibtidaî mektebinde 2747 kayıtlı öğrenciye eğitim verildiği, İpek merkez kazası, Berane ve Yakova'da Rüştîye mekteplerinin açıldığı, 1893-94 salname kayıtlarına göre ikisi İpek ikisi Yakova'da olmak üzere sancak genelinde 4 medresenin bulunduğu görülmektedir (Ahmetaj 2015: 276).

‘Alī el-Mağribī, esere atın yaratılışı ile ilgili ayetlerle başlamış, atlarla ilgili hadislerle de yer vermiştir. Atın yaratılış ve faydası ile ilgili çeşitli görüşleri aktarmıştır. Çeşitli tıp kitaplarından da bahsederek eserini atların hastalıkları için yazıldığını belirtir.

bu risāle-yi zībā ve esb-nāme-i ğarrā bu faķīr haķīrūñ tercümesindendür ki sâbıkā Fārisī risalelerden ve ‘Arabī baytār-nāmelerden cem‘ édüp taşnīf eylemişdüm (4b/8-9) İfadesinden anlaşıldığı üzere Farsça risalelerden ve Arapça baytarnamelerden faydalanarak bir araya getirmiştir.

‘Alī el-Mağribī'nin Esb-nâme isimli eserinde geçen at, at hastalığı ile ilgili kelimelerin metinde geçen anlamı dikkate alınarak yer yer örnek verilmek suretiyle gösterilmiştir.

ablaķ : <(Ar.) Atın bileklerinden başlayarak aşık kemiğinin yukarısına kadar süren beyazlık. Bu beyazlık at için kusur sayılır (Şen, 2017:171). Esb-namede ise, bir kusur olarak görülmemekte, aksine makbul ve muteber olduğu dile getirilmektedir. *bir dürlü at vardur ki aña **ablaķ** dërler ve ablaķ alaca demekdür (23a/2) mezkûr **ablaķ** atlar ğāyet maķbûl ve mu‘teber ve mübārek ve müstebşir cinsdür (23a/8).*

‘alāk : < Ar. Atın ya da bir hayvanın damağına sülük yapışması. *‘alāk ya‘nī sülük eger at şu içerken şamağına sülük yapışsa (43a/5).*

‘alaf : < Ar. Hayvan yemleri; otlar, samanlar.

ahūr : < Far. Evcil büyükbaş hayvanların barındığı kapalı yer, hayvan damı. *hattā mübālağa yüzinden dërler ki bir **ahūr** içinde yüz at olsa (69b/dk4).*

acher : < Ar. Gece görüp de gündüz görmeyen. *ve şeb-kör dedükleri budur ki gice olduğınlayın gözleri görmez olur ki ‘arabca aña āşī dërler ve **acher** anuñ ‘aksīdür ki gice görür ammā gündüzün görmez yarasa gibi ikisi bile yaramazdur (20b/dk1).*

adım : Yürümek için yapılan ayak atışlarından her biri. *üç uvaķ **adım** miķdārī yürideler (28a/4).*

ağır : Ağır, yavaş.

ağız : Ağız.

ağızlık : Ağızlık, hayvanın ısırmasına, zararlı bir şey yemesine engel olmak için ağızına takılan tel, deri.

ahlec : < Ar. Alacalı benekli (kürk, post vb.). *ba‘zı yeri siyāh veyā torıdur ki Türk tãifesi **ahlec** ve kimi ahrec derler (23b/8-9).*

ahrec : bkz. **ahlec**.

ahūr : < Far. Evcil büyükbaş hayvanların barındığı kapalı yer, hayvan damı.

aḳsak : Aksayan, hafifçe topallayan. *belki nice at vardur ki bu zaḫmetle ölür gider ve kuvveti yerindedür nihāyet yürüyişi ağır olur veyā aḳsak olur (73a/dk5).*

aḳvā : <Ar. Çok (daha, en, pek) kuvvetli. *ittifāḳ eylediler ki atların aḳvāsı ve renklerinin ālāsı siyāh atdur (17b/5).*

al at : Al, kırmızı at; bkz. **aşkar**. *demek isterler ki al at kendü kendinden yorgalık öğrenür (19b/dk2).*

alaca : Birkaç rengin karışımından oluşan at donu. *ḫaḳḳ teālā beş biḡ ferişte gönderdi ki alaca atlar üzerinde bēzledi (23a/dk2).*

alef : <Ar. Hayvan yemleri; otlar, samanlar.

arab atı: Ar. + T. Soylu, dayanıklı, birçok at ırkına kan veren Arabistan asıllı bir at cinsi.

arḳalık : Sırt dayamaya yarayan yer. *arḳalıḳdan veyā na'llamaḳdan ola (76b/dk3).*

āṣī : <Ar. Gece karanlığı; bkz. **şeb-kör**.

aşkar : <Ar. Al donlu (at). *aşkar al ata derler (22a/dk1).*

at : At.

atcı : Atçılıkla uğraşan kimse.

atlu : Atı olan, ata binmiş kimse.

aygır : Aygır, damızlık erkek at. *deñizden bir aygır çıḳdı ve ol ḳışraḡa çekdi (15a/dk1).*

azgın : Azmış olan, azılı. *azgın aygırlar ihtiyār ederlerdi ve ba'zıları nesneler yēdürürlerdi aygırı ḳuduz ederlerdi (6a/dk4).*

bālā-ter siyāhī reng diger ne-bāşed : <Far. Atlar için söylenmiş. "Siyaktan daha üstün don olamaz."

baldur : Atın dizden ayak bileğine kadar olan bölümü.

bār : <Far. Yük, ağırlık veren şey.

bārgīr : <Far. Beygir, yük tutan, yük kaldıran; Sadece yük taşımakta veya araba çekmekte kullanılan at. *iki at getürdiler biri cins arab atıdur ve biri bārgīr kısmındandır (9a/2).*

bārgīrcik: Tay, cüce at. *ba'zı kücücek bārgīrcikler olur ki babası anası büyük iken ol ḳadar endāmda olur (24a/dk3).*

bārgīrlik: Beygirlik.

bağır : Bağır, göğüs.

baldur : Baldır, bacağın dizden ayak bileğine kadar olan bölümü.

baş : İnsan ve hayvanlarda beyin, göz, kulak, burun, ağız vb. organları kapsayan, vücudun üst veya önünde bulunan bölüm.

başcuğaz: Başçık.

baytār : <Ar. Veteriner hekim.

baytār-nāme : <Ar. + Far. Hayvanların bakımı, beslenmesi, hastalıkları ve bu hastalıkların tedavileri konularında yazılmış eserlerin genel adı, esb-name, hayl-name, bkz. **esb-nāme**.

becellik: At, eşek gibi hayvanlarda bel soğukluğuna benzeyen bir çeşit hastalık. *ve ḳuyruḡının egriligi becellikten olur yā toḡduḡı vaktin bir yanına düşer ve kemügi egilür ḳalur ve yāḫūd yolınurken böyle olur ve kimi ādet edinür yürüdüḡi vaktin ḳuyruḡını bir yanına egri tutar ve buḡa ilāc olsa olur ammā ol yerlerine çāre yoḳdur (13a/dk1).*

beden : <Ar. Beden, vücut, gövde.

- bél** : Bel, atlarda omuz başı ile sağrı arası.
- bendüks** : < Far. Eklem. *ve toynağın bendüksinde olur (71b/9)*.
- benek** : Atların derisi ya da tüyleri üzerindeki ufak leke, nokta, puan.
- berdik** : < Far. Atların erkeklik organı, taşak. *iki kişi berdikini iki ucundan tutup atın karnı altında tutup şan'atla şıgayalar (77b/8-9)*.
- bere** : Vurma, incinme veya bir hastalık sonucunda damarlardan çıkan kanın dokular içinde birikmesinden meydana gelen morluk, çürük.
- bıçılğan** : Hayvanların tırnak kökünde oluşan yara.
- biz** : Katı bir şeyi dikerken iğne geçirecek yeri delmek için kullanılan, çelikten yapılmış, sivri uçlu ve ağaç saplı araç, tığ. *İlâcı budur ki bizle deleler (54b/3)*.
- bizle-** : Ucu çivili değnekle hayvanı dürtmek.
- bilek** : Bilek.
- boğaz** : Boğaz.
- boğun** : Boğum, parmakların, boyunun eklem yerleri.
- boyun** : Boyun.
- boz at** : Boz, açık toprak donlu at.
- bögür** : Böğür, insan ve hayvan vücudunun kaburga ile kalça arasındaki bölümü.
- bud** : But; hayvanların, bacaklarının gövdeye bitişik olan dolgun, etli bölümü.
- bukağı** : Bukağı, kaçmaması için hayvanların ayağına takılan zincir, demir köstek.
- burıl-** : Burulmak.
- burma** : Burmak işi.
- burun** : Burun.
- bürde** : < Ar. Örtü. *derinün içinde bürde vardır şinjirden döşenmiştir (59b/dk2)*.
- cānbāz** : < Far. At alıp satan ve yetiştirip terbiye eden kimse.
- cebānrağ** : Daha korkak.
- cereb** : < Ar. Uyuz hastalığı, uyuz.
- cīzilik** : ?. *ve bu mezkūr at egerçi cīzilige müte'allikdür (30a/dk1)*.
- çābūk** : < Far. Çabuk, hızlı, süratli, seri.
- çābūklik** : Çabukluk.
- çağal** : Alnı veya ayakları beyaz olan (at). *ve bu mağūle ata çağal dağı derler (21a/dk1)*.
- çal-** : Üzerine sürmek. Atmak, çarpmak, vurmak.
- çalğan** : Kötürüm, inmeli, sakat. *eger at toynağın çalğan olsa (86a/1)*.
- çap-** : Sürmek, koşturmak. *hemān tağa toğrı kaç ve taşlu kayalu yerlere çap (22a/13)*.
- çapağlı** : Çapaklı, çapağı olan.
- çatlamak** : Parçaları ayrılıp dağılmayacak bir biçimde yarılmak.
- çatlağan** : Çatlamaya elverişli, çabuk çatlaman. *degirmi tabanlı olan at toynağın çalğan olur ve dağı çatlağan olur (13b/dk2)*.
- çayla-** : Ciyaklamak acı acı bağırarak.
- çekmek** : Çiftleşmek. *denizden bir aygır çıktı ve ol kışrağa çekdi ve meymün andan hāşıl oldı (15a/dk1)*.

çeçe : Canlılarda baş bölümünde yer alan, kemik veya kıkırdak ile desteklenen, altlı üstlü dişleri taşıyan ve ağzın kapanıp açılmasını sağlayan kasları üzerinde barındıran iki parçaya verilen ad.

çengāl : < Far. Çengel.

çerpeme : Atlarda çıkan bir tür çıban. *çerpeme bu maraz fi'l-ḥaḳīka ādemdeki çıban yérinedür (54b/1-2).*

çıban : Vücudun herhangi bir yerinde oluşan ve çoğu, deride veya deri altında şişkinlik, kızartı, ağrı ve ateş ile kendini gösteren irin birikim.

çıkık : Çıkık, bir kemik veya organın yerinden çıkmış olması.

çil at : Tüyü kırmızı ve beyaz karışık olan at, alaca donlu, benekli at. *çil at kim yalıısı ve kıyruğı uzun ola (21b/1).*

çizi : Çizgi.

çül : < Ar. Atların üzerine örtülen ve genellikle kıldan yapılmış kaba dokuma. *menzile vardukları vaḳtin atıñ üstine çül ururlar (30b/dk1).*

çulla- : Hayvana çul örtmek.

çülsuz : Çulu olmayan.

dāḥıs : < Ar. Dolama, etyaran.

dêş- : Oymak, delmek, yara açmak, içini açmak, karıştırmak, kazmak.

dêvşir- : Bir araya getirmek, derlemek, toplamak.

debelen- : Çırpınmak, tepinmek, kımıldanmak.

depın- : Tepinmek, ayaklarını hızla yere veya bir şeye üst üste vurmak.

degnek : Değnek, elde taşınacak incelikte düzgün ağaç, sopa, çomak.

delin- : Delinmek.

demregü : < Ar. Temriye hastalığı, deride yer yer küme durumundaki birtakım kabartılarla kendini gösteren hastalık; bkz. **ertem**.

demür boz : Siyah beyaz karışık donlu, siyahı beyazından daha fazla olan at donu.

depmek : Hayvan, ayağıyla vurmak.

depegen : Tekmeleyen, çok tekme atan.

der : Ter.

deri : İnsan ve hayvan vücudunu kaplayan tüy, kıl veya pulla kaplı tabaka, cilt, ten.

dericük : Küçük deri parçası.

derle- : Terlemek.

dıflī : < Ar. Zakkum (Nerium oleander).

dırnağ : Tırnak.

dirsek : Kol ile ön kol arasındaki eklem arka yanı.

ditremek : Titremek.

ditretmek : Titretmek, sarımsak.

diz : Kaval, baldır ve uyluk kemiğinin birleştiği yer.

dizgin : Gemin uçlarına bağlanarak hayvanı yöneltmeye yarayan kayış.

döş : Göğüs, bağır.

döyegen : Çok dayanan. *binmege ve yüke döyegen olur (27b/dk1).*

dübür : < Ar. Kıç, göt, makat.

düğün : Düğüm, iplik, ip, halat vb. bükülebilir şeyleri kıvrıp kendi üzerine veya birbirine dolayarak yapılan boğum.

dürt- : Ucu sivri bir şeyle veya elle hafifçe itmek.

ecnef : < Ar. Eğrilik, daire şeklinde. *ba'zı atın kulakları uçları sivri ve çengâl şekillü olur şöyle ki at kulakların çatup önüne bakduğu vaktin ikisinin aralığı dâire gibi görünür ol aşı kulağa Arablar ecnef derler gâyet maqbül ve aşıl atlarda olur (9b/dk4).*

edgam : < Ar. Tüyü ve derisiyle beraber her tarafı siyah olan at. *edhem oldur ki tüyi hep siyâh ola ve edgam oldur ki hem tüyi ve hem derisi ve hem toynağı ve bi'l-cümle her yeri siyâh ola (18a/dk2).*

edhem : < Ar. Karayağız at; bkz. **edgam**.

efsâr : < Far. Yular. *atın ağızlığı ve efsâr yeri müdevver şekli ve ince gerek (11b/1).*

efşân : < Far. Saçılan, fişkiran idrar. *gelür ve efşânı kıbkızıl olur (64b/7).*

eger : Eyer, binek hayvanlarının sırtına konulan, oturmaya yarayan nesne.

egerle- : Eyerlemek.

egersüz : Eyersiz.

el-hayru ma'kūdun bi-nevāšihā ilā yevmi'l-kiyāme : < Ar. "Kıyamete kadar atların alnında hayır vardır". Hadis-i şerif.

enār : < Far. Ökçe (Torus corneus). *enārları yumrı ola ve anda teke şakalı gibi kıll bitmiş olmaya (13b/4-5).*

endām : < Far. Vücut, beden, boy bos.

endāmlu : Boylu poslu.

endāmsuz : Boyu posu yerinde olmayan, kısa, çelimsiz.

eņek : Çene kemiği, gerdan. *nāşür bu illet atın eņegi altında olur (36a/12-13).*

eņse : Ense, boynun arkası.

enyāb : < Ar. Azı dişi. *dişleri arasında azu dişleri biter ki anlara Arab tãifesi enyāb derler (24b/12-13).*

eritem : < Ar. Temriye hastalığı; bkz. **demregü**.

esb : < Far. At.

esb-i devlet : < Far. + Ar. Devlet atı.

esb-nâme : < Far. Hayvanların bakımı, beslenmesi, hastalıkları ve bu hastalıkların tedavileri konularında yazılmış eserlerin genel adı, esbname, haylname; bkz. **baytâr-nâme**.

esb-nâme-i garrā : < Ar. Değerli atlar kitabı.

eş- : Eşmek, toprağı veya toprak gibi yumuşak bir şeyi biraz kazmak.

eşek : Atgillerden, uzun kulaklı binek ve hizmet hayvanı, merkep, karakaçan, uzun kulaklı (Equus asinus).

eşheb : < Ar. Kır at veya beyaz at. *bu dağı kır maķulesindendür feāmmā bunun gömlegi hep aķdur ve buña Arabca eşheb ve kırtāsī derler (20b/dk1).*

eşkin : Atın dört nal ile tırıs arasındaki hızlı yürüyüşü. *ekşer yügrük ve eşkin olur (19b/7).*

eyegü : Kaburga.

faşîl : < Ar. Yeni doğmuş tay, *büyükliği küçüklüğü ve toğduğu zamânda aña faşîl* dërler (24a/10).

fatķ : < Ar. Fıtık, İç organlardan bir parçanın, genellikle bağırsak bölümünün karın çeperlerini geçip deri altında ur gibi bir şişkinlik yapması, kavlıç, yarımlik.

filev : < Ar. Bir yaşındaki erkek tay. *ayaķ üstine yürüyüp anası ardınca gezmeğe başladığı vaktin aña filev* derler (24a/12).

füşķî : < Rum. Hayvan tersi, taze gübre.

ġarın : bkz. **ķarın**.

ġurrelü : Parlak. *ġurrelü şakar dedükleridür* (18b/dk3).

gebe : Gebe, karnında yavru bulunan.

gegirmek : Geçirmek, midede toplanan gazı ağızdan sesli bir biçimde çıkarmak.

gem : Atı yönlendirmek için ağızına takılan demir araç. *boğazına gem yerine geçüreler* (27b/dk2).

geniz : Geniz, ağız ve burun boşluğunun arka bölümü.

gevde : Gövde, Bir şeyin asıl bölümü.

gevdeli : Gövdeli, iri yapılı.

gevşek : Gevşek, zayıf.

gezrek : Çok gezen, daha gezen. *gezrek hayvân ve at bu kıyâs üzerine olur* (16a/dk2).

gicişmek : Kaşınmak, kaşıntı duymak, gidişmek.

gicişdürmek : Kaşındırmak.

giciyik : Kaşıntı. *giciyik dërler ve ekşer atuş yalısında ve kuyruğında olur* (53a/9).

göbek yarası : Binek hayvanlarında semer ya da eyer yüzünden sırtta çıkan yara. *ve aña göbek yarası dërler ol cümlesinden çirkin olur* (51a/11).

gögüs : Göğüs.

gök : Yeşil, yeşillik.

gökcek : Güzel, sevimli.

ġabîş-i sırâce : < Ar. Sıraca hastalığı.

ġacâmat : < Ar. Vücudun herhangi bir yerini hafifçe çizip üzerine boynuz, bardak veya şişe oturarak kan alma.

ġâmile : < Ar. Karnında yavru bulunan, gebe, iki canlı, yüklü.

ġâzıķ : < Ar. Usta, maharetli [Bilhassa hekimler için kullanılır].

ġaml : < Ar. Taşıma, yüklenme, gebelik durumu.

ġar : < Far. İz, belirti, yer. *iki nişâni arasınca toğruca ŧabanla ayaķ ayaķ ġarı vardı ölçeler* (14b/dk2).

ġayâtü'l-ġayvân : < Ar. Bir kitap ismi.

ġâye : < Far. Er bezi.

ġabîş : < Ar. Kötücül (hastalık veya ur).

ġabîş-i sırâce : < Ar. Sıraca hastalığı.

ġanâzîr : < Ar. Bir tür çıban; bkz. **toņuz başı**. *vaktin   arabca aña ġanâzîr ve türkîce toņuz başı dërler şişüp toņuz başına müşâbih olduğıcün* (50a/dk2).

ḥandaḳ : < Ar. Hendek, geçmeye engel olacak biçimde uzunlamasına kazılmış derin çukur. *nām kışrağı varıdı ki elli ḳulac ḥandaḳı şıçramışdur (15a/9-10).*

ḥar ḥur : İnsanı sersemleten sürekli patırtı, gürültü, dağdağa, çekişme.

ḥar-ı zehre : bkz. **dıflī**.

ḥaṭve : < Ar. Adım.

ḥayl : < Ar. At, at sürüsü, yılkı.

ḥekīm : < Ar. Hastalıkları teşhis ve onları ilaçlarla veya bazı araçlarla.

ḥikke : < Ar. Kaşıntı, bir tür uyuz hastalığı; bkz. **giciyik ḥikke derler ki Türk t̄āifesi aḡa giciyik derler (53a/9).**

ḥimārū'l-vaḥş : < Ar. Yaban eşiği, atgillerden, Hazar Denizi dolaylarında yaşayan, eşiğe çok benzeyen yaban hayvanı (Equus onager); bkz. **ḳolaḡ. ḳolaḡ dedükleri ḥayvāna ki ḥimārū'l-vaḥş derler (3a/dk1).**

ḥūṭāsin : < Far. Atların başına takılan süs, sorguç. *ādem başında sorḳuc ve at boynında ḥūṭāsin taḳmaḳ andan aḡz olındı (23a/dk2).*

ḥunāḳ : < Ar. Bademcik iltihabı, boğmaca.

ḥunān : < Ar. At ve eşek ve katırlarda daha çok görülen sıraca hastalığı, bkz. **sırāca. ḥunān bu bir zaḥmetdür ki sırāca ya beḡzer (69b/5).**

ḥurmāī : < Ar. Hurma renginde.

ḥurūcü'l-maḳ'ad : < Ar. Kalça çıkığı.

hekbe : < Far. Torba.

hergele : < Far. Binmeye veya yük taşımaya alıştırılmamış at veya eşek.

ışırḡan : Çok ısırın. *depegen olur ve mizācı tar ve ışırḡan olur (18a/2).*

ıslāḥ : < Ar. Düzeltme, iyileştirme.

ıştābl : < Lat. Ahır. *āḥūrdan murād mu'arīfdür ya'nī şol yér ki at öḡinde yayılır ḥavz gibi ve lafz-ı āḥūr müşterekdür hem buḡa ve hem ıştābl ma'nāsına dénildür (85a/dk2).*

igdiş : Erkeklik bezleri çıkarılarak veya burularak erkeklik görevi yapamayacak duruma getirilmiş (hayvan ve özellikle at).

ilik : İlik, kemiklerin iç boşluklarını dolduran ve kan hücrelerinin yapımını sağlayan doku.

ilp : Testis torbası (Scrotum). *veremü'l-cālib ya'nī atıḡ ilpi şişse bunun nişānı bellüdür (55a/6).*

inenmek : Eneme işi, erkekliği giderilme işi.

ḳaḥtānā : < Mac. Bir cins iri at.

ḳamçı : Ucuna ince deri, meşin veya ip bağlanmış bir değnekten ibaret vurma aleti, kırbaç.

ḳamış yaprağı : Bir ucuna ip, deri vb. bağlı olan vurma, dövme araç.

ḳanṭarma : Azılı atları zapt etmek için dillerini bastıracak biçimde yapılmış demir araç.

ḳara : Bir at donu; **ḳara üstinde reng yoḳdur zirā ki siyāhdan ḡayrı rengler birbirine döner (17b/dk1).**

ḳara arpa : Bir tür arpa.

ḳarın : Karın, mide.

- kart** : Gençliği ve körpeliği kalmamış.
- kaşıl** : < Ar. Hayvanlara yedirilmek üzere erken ekilen ve yeşilken biçilen ekin.
- kaş** : Kaş, gözlerin üzerinde kemerli birer çizgi oluşturan kısa kıllar.
- kaşağı** : Kaşağı, Hayvanları tımar etmek için kullanılan, sacdan, dişli araç.
- kaşanmak** : Hizmet ve binek hayvanları durup işemek.
- kaşınmak** : Kaşınmak.
- kaşındurmak** : Kaşındırmak.
- katır** : Atgillerden, kısarak ile erkek eşeğin çiftleşmesinden doğan melez hayvan.
- kavuk** : Mesane, İdrar torbası.
- kayış** : Bağlamak, tutmak veya sıkmak amacıyla kullanılan, dar ve uzun kösele dilimi.
- kelef** : < Ar. Benek, siyah veya kırmızı noktalar. *kelef bu bir illetdür ki ekser atun omuzında veyâ arkasında olur (58a/13).*
- kāhil** : < Ar. Gayretsiz, tembel.
- kehel** : < Ar. Tembel.
- kehellik** : Tembellik.
- kemer** : < Far. Bele dolayarak toka ile tutturulan, kumaş, deri veya metalden yapılan bel bağı.
- kene** : Koyun, köpek, at vb. hayvanların veya insanların derisinde asalak olarak yaşayan, bulaşıcı hastalıklara neden olan böceklerin genel adı, sakırğa.
- kevsec** : < Ar. Dişleri testere gibi olan bir deniz balığı. *ve ba'zı atlar vardur ki otuz sekiz dişi olur cümle netekim ādem oğlanınun ba'zısınun dişi otuz iki olur ki aña kevsec derler ve ba'zısınun ancak yigirmi sekiz dişi olur ve buña kevsec derler (25a/dk1).*
- kiriş** : Kasların uçlarında bulunan, kasları kemiklere ve başka organlara bağlayan beyazımsı kordon, tendon.
- kişnemek** : Kişnemek.
- kıç** : Kuyruk sokumu bölgesi, kaba et, kaba but, popo, makat.
- kıl** : Kıl.
- kı'n-nefes** : < Ar. Nefes darlığı; bkz. **zīku'n-nefes**.
- kır at** : Beyazla az miktarda siyah karışmasından oluşan don.
- kırsarı** : Boynunda ve gövdesinde benek benek siyah veya kırmızı alacalar olan at. *ablağ şol kırsarımış atdur ki boynında ve gevdesinde benek benek siyāh veyā kızıl alacalar ola (23b/11).*
- kısrak** : Kısarak, dişi at.
- kız-** : Kızmak, ısınmak.
- kızgınlık** : Kızgınlık, sıcaklık.
- kızıl sağı** : Kızılımsı, kızıla çalan.
- kirpük** : Göz kapağının kenarındaki kıllar veya bu kıllardan her biri.
- kişnemek** : Kişnemek.
- koğuş-** : Yarış etmek, bir birini kovalamak.
- kolan** : At, eşek vb. hayvanların semerini veya eyerini bağlamak için göğsünden aşırılarak sıkılan yassı kemer.

ķula : Gōvdenin sarı veya kirli sarı renkte, yele, kuyruk ve bacağın alt kısmındaki kılların koyu renkte olduğu at donu.

ķulaķ : Kulak.

ķulaη(n) : Yaban eşeği. *ķulaη dedükleri hayvāna ki ħımārü'1-vaĥş derler (3a/dk1).*

ķurlađan : Etyaran, dolama.

ķurt ķula : Yelesi ve kuyruğu kara olan at. *ķurt ķula dedükleri at eğer yalıısı ve ķuyruđu ķara olursa. (21a/2).*

ķuyruk : Hayvanların çoğunda, gōvdenin sonunda bulunan, omurganın uzantısı olan uzun ve esnek organ.

ķōsteki : Kōstek, Koşulan atların tepmesini önlemek için kuskun kayışına eklenen kayış.

lehzeme : < Ar. *ya nī iki çeğesi arası aşığa cānibden ki oluķ şeklindedür ve Arab řāifesi aŗa lehzeme derler (11a/dk2).*

mahmūz : < Ar. Çizmenin, potinin arkasına takılan ve binek hayvanlarını dürtüp hızlandırmaya yarayan demir veya çelik parça.

maķ^çad : < Ar. Kıç.

mayāsīl : < Ar. Kaşınma, sulanma, kızarıklık gibi belirtilerle kendini gösteren, bulaşıcı olmayan, fakat kolay geçmeyip genellikle uzun süre devam eden yaygın deri hastalığı, egzama.

menc : < Ar. Kabuk, yara, baş.

men lem yerkebi'1-edheme yevmi'1-ĥarbi yendem : < Ar. *ya nī her kim ki siyāh ata binmeye ceng güninde peşimān olur (17b/9).*

merkeb : < Ar. Eşek.

meymūn : < Ar. Hazret-i Alinin atının ismi. *ĥazret-i Alīnūη meymūn nām atı varıdı (15a/7-8), meymūn meşhūr atdur ĥattā bu zamānda kāğıdlara anuη şeklini taşvīr ederler ve bir rivāyetde deηizden avlamışlardur ve bir rivāyetde gelmişdür ki bir Arabuη aşīl kışrağı varıdı bir gün deηiz kenārında eglenüp kışrağı otlamağa salıvėrmışken deηizden bir ayđır çıķdı ve ol kışrağa çekdi ve meymūn andan ĥāşıl oldu (15a/dk1).*

mevkibe : < Ar. Atlı veya yaya olarak büyük bir zatin yanında yürüyen, ona refakat eden heyet, takım, alay.

mīĥ : < Far. Atlara nal çakmak için kullanılan büyükçe çivi.

miskī : < Ar. Bir at donu, misk gibi siyah renkli. *ağızlığı ve eŗrāfi kıızılraķ olur ve buŗa miskī derler (18b/2).*

muĥacel : < Ar. Ayağı sekili, beyazlı at; bkz. **sōkel**.

mūhr : < Ar. Tay. *segirdüp oynamadı başladuđu vaķtin aŗa mūhr derler.*

m. (24a/13).

nāĥun : < Far. Tırnak.

nāĥune : < Far. Atların gözünde çıkan bir tür hastalık. *zīrā nāĥun tırnaķdur ve mezkūr zaĥmet tırnaķa beņzer ol sebebden adını böyle kodılar. (39a/dk4).*

na^çl : < Ar. Nal, at, eşek, öküz vb. yük hayvanlarının tırnaklarına çakılan, ayağın şekline uygun demir parçası.

na^çllamaķ : Hayvanın ayağına nal çakmak.

na^çllanmaķ : Hayvanın ayağına nal çakılmak.

na^lllu : Nallı.

na^llsuz : Nalsız, nalı olmayan.

na^l-bend : < Ar. + Far. Nalbant, hayvanların ayağına nal çakan kimse.

nāşūr : < Ar. Basur, hemoroit; ayrıca göz çevresi ve çeşitli organlarda oluşan akıntılı yaralar. *ibtidāen bir çıban gibi nesne çıkar bir kaç yerde deşilür ve andan şarı şu aķar şonra oñılmaz nāşūr olur (59a/dk1).*

nāzle : < Ar. Nezle, soğuk almaktan ileri gelen, burun akması, aksırma ile beliren hastalık, ingin, tumağı, dumağı, çaputlama, zükam, nevazil.

nemle : < Ar. Genellikle soğuktan dolayı karıncalanma biçiminde ortaya çıkan ve hızla yayılan, sivilce şeklinde, ateşli ve yakıcı bir cilt hastalığı; bkz. **bıçılğan**.

nişān : < Far. İşaret, belirti, iz, alamet.

omuz : Boynun iki yanında, kolların gövdeye bağlandığı bölüm.

oñurğa : Omurga, belkemiğı.

ot : Toprak üstündeki bölümleri odunlaşmayı yumuşak kalan, ilkbaharda bitip bir iki mevsim sonra kuruyan küçük bitkiler.

otlamak : Hayvan, dolaşarak yerdeki ot, çimen, yaprak vb. yemek, yayılmak.

otluk : Otluk.

ökçe : Topuğun arka bölümü.

öküz başlu : Yassı ve geniş alınlı at. *ba^zi atıñ alını yaşı olup öküz gibi görünür ki Türk tāifesi aña öküz başlu dērler (11a/7).*

öpren : Yıpranmak. *dāīmā na^l ol cānibden öprenür (86a/dk2).*

örpek : Atların toynağından başlayıp dizlerine kadar çıkan bir tür hastalık; bkz. **uyuz**. *bu bir zaħmetdür ki uyuz gibi olur (73b/8).*

öyken : Akciğer.

palān : < Far. Genellikle eşeklere, bazen de atlara vurulan, kaşsız, enli, yayvan ve yumuşak bir tür eyer.

pāy-bend : < Far. At vb. hayvanların yürümesine engel olmak için ayaklarına vurulan bağ, köstek.

perçem : < Far. Yele.

piç-rez : < Far. Kıvrım, büklüm. *yaⁿı kılı uzun olmaya zīrā bārgīrlık ‘alāmetidür ve daħı diken ve mihmerāt aña düşince şarmaşur kalur ve ata piç-rez olur (10b/dk6).*

pül : < Far. Pul, benek.

pülle- : Pullamak.

püfkür- : Üfleyerek püskürmek.

raħt : < Far. At takımı. *Cemşīd dēdikleri bir pādīşāh egeri peydā eyledi ve at raħtını bu ħāle getürdi (3b/13).*

rībāṭ : < Ar. Bağ.

min rībātī^l-ħayl türhibüne bihi ‘aduvvallah : < Ar. Enfal 8/60 “Siz atlara sahip olmakla Allah’ın düşmanlarını korkutursunuz.”

şadme : < Ar. Hızla vurma, çarpma. *yaⁿı eger atıñ başına çomaķ veyā taş doķına (42a/3).*

şāfin : < Ar. Aşık kemiğinden topuğa kadar giden büyük damar. *atuñ dizinden sehelyukarı bir ince çamar vardur ki aña şāfin dërler (67b/9).*

şab : Sap.

şaç : Saç.

şadme : < Ar. Hızla vurma, çarpma.

şafîha : < Ar. Yassı ve düz bir levha halindeki şey. *eger toynağ degirmi ve bol olsa şafîha na'l aña yegdür (86b/dk1).*

şagra : bkz. **şağrı**.

şağrı : Atın bel ile kuyruk arasındaki dolgun ve yuvarlakça bölüm.

şahrā : < Ar. Çöl, kır.

şakar : Atın alnında olan beyazlık. *eger alnında beyāz olsa ki aña Türkce şakar derler (19a/9).*

şağağ : Sakağı, özellikle atlarda görülen ve insanlara da bulaşan ölümcül bir hayvan hastalığı, ruam. *şakrağunuñ nişānı budur ki burnından şarı şu açar ve tîz tîz tûskürür ve burnını yere ve ayağına sürer ve gāhî sümük gibi bir galîz nesne açar (31b/12-13).*

şakrağ : bkz. **şağağ**.

şaman : Ekinlerin harmanda dövülüp taneleri ayrıldıktan sonra kalan, hayvanlara yedirilen ufalanmış sapları.

şapa şapa : Düzgün olmadan yoldan saparak. *şapa şapa yürimeye (83a/2).*

şıçramak : Sıçrama işi.

şālîl : < Ar. Siğil. *şālîl buña Türkîce sigil derler (34a/8).*

sāyis : < Ar. At bakıcısı.

şagra : bkz. **şağrı**.

şağrı : Sağrı, memeli hayvanlarda bel ile kuyruk arasındaki dolgun ve yuvarlakça bölüm.

segirt- : Seğirtmek, sıçrayarak yakın bir yere doğru koşmak.

selheb : < Ar. Özel isim, *selheb nām kışrağı varıdı (15a/9).*

semer : < Rum. At, eşek, katır vb. hayvanların sırtına yerleştirilen, üzerine yük bağlanan veya binilen, iskeleti ağaçtan araç.

seretān : < Ar. Yenirce denen hastalık, kanser, akile, yengeç. *seretān arab dilinde yengec demekdür zîrā mezkûr illet yengec şūretine beşzer (49b/dk1).*

şıçan : Bir at donu. *meşelā şıçan tüylü ve meymûn renglü ve dahı buña beşzer nice nice maķûleler vardur (21b/9-10).*

şıklık : Islık, ağızdan çıkarılan düdük sesi gibi ses. *atuñ kulağına şıklık véreler ol at ki hızludur ve yāhūd başına gelmişdür bilür kim yarış vardur (88a/4-5).*

sırāca : < Ar. Deride ve genellikle boyunda görülen, lenf düğümlerinin şişkinliğiyle beliren tüberküloz türü, bkz. **hunān**.

sıtma : Anofel türü sivrisineğin sokmasıyla insandan insana bulaşan, titreme, ateş ve ter nöbetleriyle kendini gösteren bir hastalık, ısıtma, malarya.

sil^ca : < Ar. Vücudun farklı yerlerinde çıkan bir tür ur, tümör.

siñir : Duyu ve hareket uyarılarını beyinden organlara, organlardan beyne ileten beyazımsı teller ve bu tellerin oluşturduğu demet.

sinān : < Ar. Kargı, süngü, ok vb. savaş aletlerinin keskin ve sivri ucu, ok temreni, mızrak.

sine-bend : < Far. Kayış, kemer.

siyāhat : Kara at.

sökel : Sakat, güçsüz, hasta; bkz. **şakar**. *ğurrelü şakar dedükleridür ve muħaccel sökel dedükleridür* (18b/dk3).

süm : < Far. At, katır vb. dört ayaklı hayvanların tırnağı, toynak. *hayvānda olunca toynağ derler ki Türkce aña hāfir u Fārisīde süm derler* (16b/dk1).

şundurmak : İleriye doğru uzatmak, çekmek. *ve eger gözine şan inerse ve başını şundurmağa başlasa* (42b/5).

sümük : Sümük.

sünük : Sünük, kemik.

sürçmek : Yürürken yanlış adım atıp dengesini yitirmek.

şeb-kör : < Far. Gece körlüğü, tavukkarası.

şiş : Şiş, ur, çıban.

şişik : Şişmiş.

şişkü : Şişkin.

şişmek : Şişme işi.

şukāk : < Ar. Hayvanlarda tırnak ya da toynakların çatlaması şeklinde görülen bir tür hastalık; bkz. **bıçılğan**.

şabāk : < Ar. Şap hastalığı, Sıcaktan veya taşlık yerde yürümekten hayvanın ayağında hasıl olan yara.

şabāk toynağı : Etyaran, dolama.

şaban : Taban, ayağın alt yüzü.

şabıku'n-na'l : < Ar. Bir adımın diğer adımın aynı şekilde atılması. *meşellerde ve mantık kitāblarında şabıku'n-na'l bi'n-na'l dedükleri andan ahz olunmuşdur ya'nı atıuñ öñ na'lı nişānına kıç na'lı muşābık oldı demekdür* (14b/dk1).

şag : İyileştirmek için vücudun hastalıklı bölümüne kızgın bir araçla yapılan yanık "dağ".

şagla- : Dağlamak.

şalak : Dalak, midenin arkasında, diyaframın altında, sol böbreğin üstünde, yassı, uzunca, akyuvar üreten ve yıpranmış alyuvarları toplayan, damarlı, gevşek bir dokudan oluşmuş organ.

şamar : Damar, canlı varlıklarda kanın veya besleyici sıvıların dolaştığı kanal.

şarfe : < Ar. Göz kapağının açılıp kapanması. *zahmet bundan olur ki atıuñ gözine ğaflet üzerine bir nesne toқınur* (38a/7).

şarlan- : Canı sıkılmak, bunalmak, rahatsız olmak, sıkıntılı vakit geçirmek, hiddetlenmek.

şavar : Binek hayvanı, dört ayaklı çiftlik hayvanı.

şırnak : Tırnak.

ton : Don, elbise.

torı : bkz. **toru**.

toynağ : At, eşek vb. tek tırnaklı hayvanların tırnağı.

Tatar ve Urus bārgīr : Tatar atı. *netekim ekşer Tatar ve Urus bārgīrlerinde bellü müşāheddür (37b/dk2)*.

tavlumbāz : < Ar. + Far. Eyer kaşına bağlanan, avda kuşları çağdırmaya, askerleri toplamaya, düşmanı ürkütmeye yarayan, elle çalınır, alt tarafı kısa bir dümbelek biçimindeki davul, tabılbaz.

tay : Üç yaşına kadar olan at yavrusu. .

taycağuz : At yavrusu, küçük tay. *gāh olur ki dağı taycağuzken bineler (56a/dk1)*.

tıynet : < Ar. Yaradılış, huy, maya.

tegeltü : Teğelti, binek hayvanlarında eyerin altına konulan keçe.

ters : Hayvan pisliğı.

tersle- : Hayvanlar pislemek.

tevsen : < Far. Serkeş, dik başlı at.

tezek : Hayvan dışkıısı.

tīmār : < Far. Binek hayvanlarının derisini, kıllarını kaşağı, fırça, sünger vb. ile temizleme.

toğuz başı : Bir tür çıban.

topuk : Topuk.

topuk çalmak : İnsan ve hayvan yürürken iç topuklarını birbirine çarpmak *topuk çalmak bu illet ekşer öñ ayaklarda olur (76b/5)*.

toru : Gövdesi kızıl, ayakları ve yelesi koyu donlu olan, yağız (at).

toru ħurmāī : Çenesinin altı siyah olan doru at; bkz. **toru**. *eneği altı siyāh olsa ki aña toru ħurmāī derler (19a/7)*.

topal : Topal.

toynağ : At, eşek vb. tek tırnaklı hayvanların tırnağı.

tukħa : < Ar. Atın ön ayaklarından ortaya çıkan, şişerek toplallığa ya da ayağın eğriliğine sebep olan bir hastalık. *tukħa bu bir illetdür ki atıñ öñ ayaklarında olur (66a/6)*.

tüskür- : Tıksırmak.

tüy : İnsan ve hayvan derisi üzerinde bulunan ince, kısa, yumuşak ve sık uzantılar.

ur : Hücrelerin aşırı çoğalmasıyla insan, hayvan veya bitki dokularında oluşan ve büyüme eğilimi gösteren yumru, bağa, tümör.

Urus bārgiri : Rus beygiri.

uyan : Atın gem, dizgin gibi takımları.

uyansuz : Gemsiz.

uyluğ : Kalçadan dize kadar olan bacak bölümü.

uyuz : Uyuz böceğinin, üst derinin altına girerek yaptığı kaşındırıcı, bulaşıcı bir deri hastalığı.

ürkek : Çok ürken, korkuya çabuk kapılan.

üzengi : Eyerin iki yanında asılı bulunan ve hayvana binildiğinde ayakların basılmasına yarayan, altı düz demir halka.

vaḥṣī : < Ar. İnsandan kaçan, insana alışkın olmayan, yabani.

verd : < Far. Gül. ve al ata ʿarabca verd dërler.

verem : < Ar. Herhangi bir organa ve en çok akciğerlere yerleşen Koch basilinin yol açtığı ateşli ve bulaşıcı bir hastalık, tüberküloz.

ve fiḥā ḥuḫūḫun min sevāde belak/ keenehu fi'l-cildi tulicu' el-beḥak: “Sanki atın derisinde abraş çıkmış gibi atta kapkara ve alca çizgiler vardır.”

vuḥūṣ : < Ar. Vahşiler, yabaniler, yabani hayvanlar.

yabān : < Far. Yaban, Vahşi olan, evcil olmayan canlı.

yabān eşegi : < Far. + T. Yaban eşegi; bkz. **ḥimārü'l-vaḥṣ**.

yağır : Atın omuzları arasındaki yer, çoğunlukla bu yerde eyer ve semerin açtığı yara.

yap yap : Yavaş yavaş, yavaş bir biçimde, ağır ağır, adım adım, aheste aheste, aheste beste, sepil sepil.

yapak : Yapağı, ilkbaharda kırkılan koyun tüyü, yapak.

yatlu : Kötü, uğursuz, adi, fena. *atlaruḫ fāzlı ve ṣānı ve eyüsinüḫ ve yatlusunuḫ niṣānı beyānındadır. (6a/2).*

yem : Yem.

yemlen- : Yemlenmek.

yedmek : Çekerek peşinden götürmek, yedeğinde götürmek.

yedeklig : Yedeklik, yedek olma durumu.

yek-reng : < Far. Tek renkli.

yele : At, aslan vb. hayvanların ensesinde veya boynunda bulunan uzun kıllar.

yeli : Yele, at, aslan vb. hayvanların ensesinde veya boynunda bulunan uzun kıllar.

yonca : Baklagillerden, başak durumundaki çiçekleri kırmızı veya mor renkli, hayvanlara yem olarak yetiştirilen çayır bitkilerinin genel adı (Trifolium).

yorga : Biniciyi sarsmayan at yürüyüşlerinden biri, rahvan.

yorgalık : Rahvan yürüyüş. *demek isterler ki al at kendü kendinden yorgalık öğrenür (19b/dk2).*

yülāf : < Rum. Buğdaygillerden, en çok hayvan yemi olarak yetiştirilen otsu bitki (Avena sativa).

yular : Bir yere bağlamak veya çekerek götürmek için hayvanın başlığına veya tasmaına bağlanan ip.

yügrük : İyi yürüyen, iyi koşan. *bahālu olur ve eşkin ve yügrük ve yorga olur (20b/7).*

yürigen : Çok yürüyen, iyi yürüyen.

zafre : < Ar. Atların göz kapağında çıkan bir hastalık. *zafre bu illet yukaruki tarafeden peydā olur (39a/8).*

zeydü'l-ḥayl : < Ar. Atları çoğaltan.

zīku'n- nefes : < Ar. Nefes darlığı, astım, tıknafes.

zurnapa : < Ar. Zürefa, *zürāfa dedükleri bir ma'rūf ḥayvāndur ki Türkler aḫa zurnapa dërler (13a/dk3).*

zükām : < Ar. Nezle, grip türü hastalılar.

zürāfa : < Ar. Geviş getiren memelilerden, Afrika'da yaşayan, çok uzun boylu ve boyunlu, derisi benekli, ot yiyen hayvan (Giraffa camelopardalis).

Sonuç

Atlar ve atçılıkla ilgili metinlerin okunup günümüz Türkçesine kazandırılması büyük önem arz etmektedir. Bu tür eserlerdeki dil malzemesinin ortaya çıkarılmasıyla kelime hazinemize büyük katkı olduğu yadsınmaz bir gerçektir.

Yapılan incelemede; bugün kullanımdan düşmüş eski Türkçedeki bazı kelimelerin metnimizde kullanıldığı görülmektedir. Gicimek, giciyük, sağrı, yağrın gibi kelimeler buna en güzel örneklerdir. Öte yandan yine daha önceki metinlerde karşılaşılmayan 'kırsarı' muhtelit (karma) dona örnek 'kurt kulası' kelimeleri dikkat çekici örneklerdir.

İncelemeye konu edilen, at ve atçılıkla ilgili olarak toplam 402 kelime tespit edilmiştir. Bu kelimelerin 259'u Türkçe; 96'sı Arapça; 39'u Farsça; 3'ü Rumca, 1'i Latince ve 1'inin ise Macarca olduğu görülmektedir. Oransal olarak bakıldığında aldığımız kelimelerin %64,42'si Türkçe; %23,88'i Arapça; %9,70'i Farsça; %0,74'ü Rumca; %0,24'ü Latince, %0,24'ü ise Macarca olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da bu tür metinlerin Türkçe açısından ne kadar önemli olduğunun göstergesidir.

Kaynakça

Ahmetaj, S. Ş. (2015). Osmanlı Döneminde Balkanlar'da Eğitim-Öğretim Müesseseleri 19. Asır İpek Sancağı Örneği. *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi, Kütahya Bildiriler Kitabı III. S. 267-776.*

Bedevian, K. A. (1936). *Illustrated Polyglottic Dictionary of Plant Names in Latin, Arabic, Armenian, English, French, German, Italian and Turkish Language.* Argus and Papazian Presses, Kahire.

Bergen, L. (2018). *Türk'ün Kanadı At.* Yazın Yayınları. İstanbul.

Çınar, A. A. (1991). *On Dokuzuncu Yüzyıla Ait Bir Baytarnamede At Kültürü.* Ankara: Hacettepe Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Derleme Sözlüğü, TDK, c. I-XII, Ankara 1963-1982.

Devellioğlu, F. (2012). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat.* Aydın Kitabevi. Ankara.

Gülensoy, T. (1995). *At Damgaları, Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık.* (hzl. Emine Gürsoy Naskali). İstanbul: TJK Yayınları, s. 95-119.

Hasret, A. Ş. (2019). *Tuhfetü'l-Mülûk ve's-Selâtin (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin).* Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Kabadayı, O. (2020). *Kazak Türkçesinin At Koşum Takımlarıyla İlgili Söz Varlığı - Tarihi Karşılaştırmalı Bir İnceleme.* Basılmamış Doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Küçükker, P. (2010). *Mücerreb-name.* Ankara.

Önler, Z. (2019). *Tarihsel Tıp Metinleri Sözlüğü.* TDK Yayınları Ankara.

Sarı Kayadibi, G. (2018). *Kitâb-ı Makbûl Der Hâl-i Huyûl (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin).* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi.

Sarı, M. (1984). *El-Mevarid Arapça-Türkçe Lügat.* İpek Yayın Dağıtım, İstanbul.

Şen, M. (2017). *Hizam'ın "Kitabu Baytar-Name"sinde Geçen Mücerreb (Ampirik) Tedavi Usulleri At Kitabı*. Editör: Emine Gürsoy Naskali. Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Tarama Sözlüğü. Türk Dil Kurumu. C. I-VIII, Ankara 1963-1977.

Uçar, İ. (2013a). "Kavram-Çağırışım-Kelime" Bağlamında Bitki Adlarına Anlam Bilimsel Bir Yaklaşım. *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/1 Winter 2013*, p. 2671-2683, Ankara-Turkey.

Uçar, İ. (2013b). Türkiye Türkçesinde Hayvan Adlarından Türetilmiş Bitki Adları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)*, 2/1, s. 1-19.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.